

Yevhen Nakhlik

Instytut Iwana Franki Ukrainiskiej Akademii Nauk, Lwów, Ukraina

ORCID: 0000-0001-7701-9795

ЗДОБУТКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

За останні тридцять років на різноманітну тематику українсько-польської літературної компаративістики з'явилося так наукової літератури, притому не лише статей, а й монографій, дисертацій та періодичних, продовжуваних і принагідних збірників, що набралось б на добрячий бібліографічний покажчик, який становив би окрему книжку. Фактично за ці три десятиріччя інтенсифіковане українсько-польське порівняльне літературознавство вийшло на чільне місце, витіснивши з нього традиційно панівне українсько-російське. Фактографічне наповнення й оновлене осмислення літературних зв'язків між українськими та польськими письменниками сягнуло значно вищого рівня.

Завдячувати цьому маємо насамперед тим можливостям, які відкрилися перед польською та українською науковими спільнотами внаслідок здобуття Польщею та Україною реальної державної незалежності і подолання тоталітарного комуністичного режиму. Це **перший чинник**.

Другий вагомий чинник – це активізація українсько-польських контактів у царині гуманітарних наук, насамперед літературознавства та історичних досліджень. Упродовж 1990–2019 років відбувалися численні наукові конференції в Україні та Польщі.

Третій вельми дієвий чинник – це ентузіастична діяльність провідних науковців України та Польщі, які утворили навчально-дослідницькі осередки, часто організовували міжнародні конференції, редагували й видавали наукові збірники і, звичайно, писали й публікували власні праці.

Першою чергою варто назвати україніста **Стефана Козака**, довголітнього (від 1990 року) завідувача кафедри україністики Варшавського універ-

ситету, академіка НАН України. З його ініціативи й під його керівництвом в останньому десятиріччі ХХ ст. й першому десятиріччі ХХІ ст. проведено численні інтердисциплінарні українсько-польські симпозиуми, матеріали яких (та й інші наукові праці) опубліковано у «Варшавських українознавчих зошитах», які виходили за його редакцією від 1989 року¹. Їх продовженням став науковий щорічник за редакцією професора Валентини Соболю «*Studia Polsko-Ukraińskie*» (видавець: Варшавський університет. Факультет практичної лінгвістики. Експериментальна літературознавча лабораторія. Семінар історії польсько-українських літературних взаємин).

В Україні таким ентузіастом оновленого розвитку полоністики, україністики та українсько-польської компаративістики став член-кореспондент НАН України, професор **Ростислав Радишевський**, від 2000 року – завідувач новоствореної кафедри полоністики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, директор Міжнародної школи україністики НАН України. Подиву гідну плідну діяльність, спрямовану на інтенсивний, якісно новий розвиток зазначених галузей гуманітаристики Ростислав Петрович провадить у кількох напрямках:

- проведення численних інтердисциплінарних наукових українсько-польських конференцій: «А. Міцкевич і Україна» (1998), «Ю. Словацький і Україна» (1999), «Я. Івашкевич і Україна» (2000), «Романтизм: між Україною та Польщею» (2002), «„Українська школа“ в літературі та культурі українсько-польського пограниччя» (2004); «„Польсько-український бюлетень“: європейська традиція діалогу культур» (2010), «Універсум Юзефа Ігнація Крашевського» (2012), «Українська і польська політична еміграція ХХ століття: Традиції – особистості – ідеї – риторика» (2018), «Творчість Болеслава Лесьмяна: європейські та українські контексти», «Наукова співпраця українських і польських гуманістів: історія – ідеї – проекти» (обидві – 2019) та ін;
- видавання, передусім на матеріалах цих конференцій, серії «Київські полоністичні студії», засновником і відповідальним редактором якої Ростислав Петрович є (упродовж 1999–2019 років вийшло 35 томів)²;

1 S. Delura, P. Waszkiewicz-Lewandowska, *Bibliografia zawartości Warszawskich Zeszytów Ukrainoznawczych*, t. 1–16 (1989–2003), „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, z. 17–18: *Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ucrainica*, red. S. Kozak, współpr. W. Sobol, B. Nazaruk, R. Kramar, Warszawa 2004, s. 423–523.

2 Див. бібліографічний покажчик: «Київські полоністичні студії» за 1999–2016 р. (т. 1–27), «Київські полоністичні студії» 2016, т. 28, відп. ред. Р. Радишевський, с. 424–495.

- виховання молодих полоністів та компаративістів – під науковим керівництвом Ростислава Радишевського захищено 31 кандидатську й 10 докторських дисертацій;
- написання і публікування власних полоністичних та порівняльно-літературознавчих монографій і статей;
- публікування літературних творів польських та двомовних українсько-польських письменників (зокрема у власних українських перекладах) і наукових праць польських та українських дослідників.

В останні десять років дослідження з українсько-польського порівняльного літературознавства поживалися завдяки співпраці з польським професором **Ярославом Лавським** (філологічний факультет Університету в Бялимстоку) – організації спільних українсько-польських конференцій та видаванні наукових збірників і монографій.

Починаючи від 2005 року, в Обласному літературно-меморіальному музеї Юліуша Словацького в **Кременці щорічно проводиться Міжнародний форум «Діалог двох культур. Міжнародні зустрічі музейників, літераторів і науковців»** („Dialog dwóch kultur. Międzynarodowe spotkania muzealników, literatów i naukowców”), який збирає багатьох учасників з обох країн. На основі матеріалів форуму видавано двомовний щорічник *Dialog dwóch kultur. Діалог двох культур*, який містить також компаративістичні статті (керівники проекту: директор музею Тамара Сеніна, координатор з польської сторони – Мар’юш Єжій Ольбромський, Mariusz Jerzy Olbromski)³.

Активізація наукових контактів із польськими літературознавцями, рецесія здобутків польського літературознавства сприяла не лише з’ясуванню фактів та їх сучасній інтерпретації, а й теоретико-методологічному оновленню українського літературознавства, допомогла освоїти нові для нього аспекти, поняття і термінологію, як ось мітопоетика, історіософія, топіка, концептосфера та ін.

Крім згаданих вище бібліографічних показників найвагомішим проміжним підсумком розвитку полоністики та українсько-польської компаративістики в Україні стала ґрунтовна енциклопедична книжка Ростислава Радишевського *Українська полоністика: проблеми, школи, силуетки* (Київ 2010), в якій зроблено ґрунтовний аналітичний огляд досліджень за університет-

3 Див. двомовне видання: *Музей, що єднає народи / Muzeum jednoczące narody*, упорядкування: Т.Г. Сеніна, Тернопіль 2015. Зокрема, показники «Історична довідка про міжнародний форум «Діалог двох культур (2005–2014)» (Там само, с. 103–112); „Chronologia Międzynarodowego Forum »Dialog Dwóch Kultur« (2005–2014)» (Там само, с. 139–146).

ськими та академічними осередками України, з висвітленням конкретного доробку окремих науковців.

В одній статті неможливо розглянути всі сучасні публікації, що належать до українсько-польської літературної компаративістики в Україні. Нижче зосереджуся на огляді досліджень українсько-польських літературних зв'язків і типологічних аспектів ХІХ – початку ХХІ ст.: від доби преромантизму й романтизму, далі позитивізму й відтак до модернізму та постмодернізму. Skorистаюся насамперед своєю причетністю до тих праць, до яких я мав стосунок як офіційний опонент, внутрішній рецензент, автор неофіційних відгуків на автореферати дисертацій або член спеціалізованих вчених рад у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (виявилось, що таких рецептивних «текстів-реакцій» у моєму доробку назбиралося немало). Поділюся і власним досвідом участі в обговорюваній проблематиці, кину жмут світла на ті цікаві книжки, що потрапляли в моє поле зору протягом останніх десятиріч. При цьому розглядаю не суто полоністичні студії (їх також чимало), а саме українсько-польські порівняльно-літературознавчі.

***

У дослідженні українсько-польських літературних зв'язків особливе місце належить, зрозуміло, **«українській школі»**. Ще у 2005 року за редакцією та упорядкуванням **Ростислава Радишевського** вийшов збірник наукових праць *«Українська школа» в літературі та культурі українсько-польського пограниччя*. А нещодавно Р. Радишевський видав власну ґрунтовну монографію *«Українська школа» в польському романтизмі* (2018).

Вихованка цього вченого **Марія Брацка** захистила кандидатську дисертацію *Дискурс козацтва в поезії «української школи» польського романтизму* (2005), в якій у дослідження «української школи» в польському романтизмі внесла чимало нового. Зробити це вдалося завдяки добре продуманій структурі роботи, яка охоплює проблемно й термінологічно найновіші й найактуальніші дослідницькі аспекти (топіка козацтва, сарматська проблематика, національні стереотипи, опозиції «Свого» – «Чужого» тощо). Важливо, що дисертантка не так описує, як осмислює досліджуване літературне явище, і робить це вдумливо, розважливо і проникливо. Внесена ясність у розуміння поняття топосу дала змогу Марії Брацкій глибоко й різнобічно висвітлити багату топіку козацтва у творчості письменників «української школи». Дослідниця не оминає гострих проблем, а навпаки, цікаво й присутньо їх інтерпретує. Дисертація містить висвітлення і змістових, і формальних аспектів творчості репрезентантів «української школи». По суті, вперше в українському літературознавстві створено окреме дослідження, яке на сучасному

науковому рівні ґрунтовно й системно потрактовує феномен «української школи». Проаналізовано величезний масив творів досі мало вивчених письменників, з'ясовано типологічні подібності між ними та індивідуальну самобутність. З цього погляду дисертація може вважатися зразком сучасної інтерпретації літератури українсько-польського помежів'я.

Монографія **Марії Брацкої** *Польська проза 40–80-х років XIX століття: міф – історія – цінності* (2013), на основі якої захищена докторська дисертація «Міфоісторичні, етнорегіональні та аксіологічні концепти прози польсько-українського пограниччя середини XIX століття» (2014, науковий консультант Р. Радишевський), є свідченням того, як в українському літературознавстві аспект міфологізму й далі витісняє раніше традиційний історизм (він опинився на марґінесі дослідження М. Брацкої), а тепер уже порівняно нове поняття «концепт» (літературний) витісняє недавно поширене поняття «топос». З погляду постколоніального підходу, письменницької міфотворчості та міфопоетики, а також теоретичних засад концептосфери (концептополя) уперше у вітчизняному літературознавстві так широко й глибоко досліджено прозу «української школи» в польській літературі доби романтизму й почасти позитивізму – Пйотра Биковського, Міхала Грабовського (його історичний наратив порівнюється з Кулішевим), Яна Захар'ясевича, братів Валерія і Владислава Лозинських, Зигмунта Мілковського (псевдонім: Теодор Томаш Єж), Антонія Марцінковського, Павлина Свенціцького, Зенона Фіша (псевдонім: Тадеуш Падаліца), Міхала Чайковського, Юзефа Ігнація Крашевського. Побіч заявлених у роботі міфоісторичних концептів авторка веде мову, своєю суттю, також про міфокосмічні, міфоантропологічні та етноміфологічні, хоча й не вживає таких термінів. Порівняльно-літературознавчий аспект її монографії полягає в осмисленні цих переважно пізньоромантичних, рідше – препозитивістичних творів крізь призму порушених у них актуальних для тих часів проблем українсько-польського помежів'я (замість поширеного серед багатьох польських дослідників тенденційного поняття «креси» М. Брацка акцентовано і цілком слушно послуговуються поняттям «пограниччя», рідше – «помежів'я»), а особливо крізь призму витворення гетерообразу України в концептах Свого / Чужого козака / українця, Чужого єврея / татарина / цигана, а також у простеженні інтертекстуальних запозичень з української мови (слів, паремій, уривків пісень). Книжку М. Брацкої читати цікаво й корисно завдяки тому, що в ній ідейний зміст досліджуваної польської прози з її ідеологічними, зокрема полоноцентричними, міфами висвітлюється правдиво, а до того ж із застосуванням новітнього теоретико-методологічного інструментарію.

Під керівництвом Р. Радишевського написана й захищена кандидатська дисертація **Ірини Руденко** *Літературно-критична творчість Міхала Гра-*

бовського в контексті польського романтизму (2011), у якій, побіч польського контексту, приділено належну увагу й українському (фольклор, П. Куліш, М. Максимович, Т. Шевченко, М. Гоголь як явище двох національних культур). Статті українських дослідників – Людмили Петрухіної, Сергія Ткачова, Романа Кирчева, Марії Брацкої, Володимира Єршова, Ростислава Радишевського, Євгена Нахліка – уміщено в польському збірнику «*Szkola ukraińska*» w romantyzmie polskim. *Szkice polsko-ukraińskie*, що його видав факультет полоністики Варшавського університету 2012 р. за редакцією Станіслава Маковського, Уршулі Маковської та Малгожати Нестерук.

У широкий українсько-польський контекст поставлено розгляд життєвого і творчого шляху **Пантелеймона Куліша** у двотомній монографії **Євгена Нахліка** *Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель* (2007), т. 1 – *Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія*, т. 2 – *Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша* (особисті зв'язки з польськими літераторами, науковцями, громадсько-культурними діячами, освоєння творчого досвіду Міцкевича, М. Грабовського, Т. А. Олізаровського, переклади та переробки їхніх творів, полеміка на сторінках *Основи* із З. Л. Фішем (Тадеушем Падалицею), характеристичні висловлювання Куліша про багатьох польських письменників; польські переклади Кулішевих творів, відгуки про його літературний доробок у польській пресі).

«**Українська школа**» та інші контактено-генетичні аспекти висвітлюються у книжках **Є. Нахліка** *Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики* (2010), *Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст* (2015), у монографії **Р. Радишевського** *Юзеф Ігнацій Крашевський: діалог із Україною* (2012), його ж підручнику *Нарис історії польської літератури* у двох книгах (2019).

2000-ні роки прикметні пошавленням уваги до різних **шевченкознавчих аспектів українсько-польської літературної компаративістики**. Найсамперед варто назвати надзвичайно вартісне джерельне фундаментальне видання у трьох книжках *Рецепція творчості Тараса Шевченка в Польщі*, яке вийшло за науковою редакцією та упорядкуванням **Р. Радишевського** (2015), а також добірку *Шевченкіана Теоктиста Пачовського* – публікацію праць, із передмовою Р. Радишевського *Польська рецепція творчості Тараса Шевченка у працях Теоктиста Пачовського, у XXIV-му томі «Київських полоністичних студій»* (2014). У періодиці, наукових збірниках та шеститомній *Шевченківській енциклопедії* (2012, 2013, 2015) уміщено статті Роксани Харчук, Олександра Астаф'єва та мої.

Мій досвід типологічного шевченкознавчого дослідження. Українські порівняльно-літературознавчі дослідження переважно замикаються на порівняння творів двох літератур, тоді як сучасна західна (англо-американська) компаративістика зорієнтовує на порівняння феноменів трьох і більше літератур. Спробою тристороннього порівняння є моя монографія *Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики* (2003) – перше у світовій компаративістиці синтетичне порівняльне дослідження чільних представників трьох національних літератур – української (Шевченко), польської (Міцкевич) і російської (Пушкін), а також інших естетично близьких письменників (Словацький, Красінський, Лермонтов) у зв'язках і співвідношеннях.

У чому проблема і суть пропонованого порівняння? Компаративістичний підхід дає змогу, з одного боку, вловити і зрозуміти загальні закономірності розвитку національних літератур і світової літератури, авторських філософських, ідеологічних та естетичних шукань, а з іншого – самотність національних літератур і творчих індивідуальностей. По-справжньому досягнути особливості й неповторну суть письменницьких постатей і вписати їх у світовий літературний розвиток можна лише в порівнянні з іншими. Тло допомагає краще збагнути Шевченка, а також, навзаєм, Пушкіна, Міцкевича, Словацького, Красінського і Лермонтова, які складають порівняльний ряд цієї монографії. З огляду на конкретно-історичний та історико-літературний контекст, контактено-генетичні зв'язки й типологічні співвідношення, це найоптимальніший компаративістичний ряд, у який можна поставити Шевченка-поета.

Основна проблема, осмислювана в монографії, – як співвідносяться світоглядні та художні шукання і творча індивідуальність Шевченка, а також сучасний стан шевченкознавства з найпомітнішими польськими і російськими романтиками та найновішими дослідженнями їхньої творчості. Загалом завдання роботи було – не тільки виявити інтертекстуальні зв'язки Шевченкової поезії з творами зазначених письменників, а насамперед простежити типологічні подібності між текстами, творчим мисленням Шевченка та порівнюваних авторів і на цьому тлі з'ясувати його літературну самотність, а також своєрідність інших майстрів слова.

Широке залучення передусім найновіших досліджень творчості Шевченка, Пушкіна, Міцкевича, Словацького, Красінського слугувало другій меті монографії – порівняти сучасні наукові підходи українських, польських, російських, а по можливості, і західних літературознавців до інтерпретації названих письменників. Йдеться про те, щоб верифікувати шевченкознавчі підходи, засновки й висновки з осмисленням творчості Міцкевича, Сло-

вацького й Пушкіна в польському та російському літературознавстві. На цьому тлі я осмислював нові для українського літературознавства й тому такі, що викликали дискусії, питання мітологізму, а ще більше мітотворчості, поняття шаманізму, міленаризму й месіанізму, дилему мітотворчості й історіософії, різні аспекти архетипного підходу та психоаналізу, романтичної, а особливо постромантичної іронії, релігійно-філософської, зокрема христологічної, думки, теодицеї, спроби філософсько-екзистенційних шукань (поняття екзистенційної туги, навіть розпачу, екзистенціалів страждання і передчуття епістемологічної невпевненості), мовно-культурного, політичного й геоетнічного роздвоєння.

Використаний у монографії довголітній досвід осмислення мітологічних, історіософських, христологічних, антропологічних, екзистенційних і психоаналітичних проблем у дослідженні польських «трьох пророків», Пушкіна й Лермонтова дав змогу глибше збагнути Шевченка й органічно вписати його в цей типологічний ряд. Визначальні риси Шевченкової поезії, дискутовані в українському літературознавстві (мітотворчість, утопізм, міленаризм, месіанізм, історіософічність тощо), тою чи тою мірою виявляє також творчість цих романтиків. Поворот до з'ясування зазначених проблем у сучасному шевченкознавстві був закономірний, назрілий і плідний, вивішивши його на рівень актуального дискурсу в сучасному російському та західному пушкінознавстві, у вивченні феноменів Міцкевича, Словацького та Крассінського у світовій полоністиці.

Проведене дослідження дало змогу зблизити українське літературознавство з польським і російським на рівні сучасних теоретико-методологічних підходів, понять і термінів, загалом інтернаціональної наукової мови. Звичайно, переконати всіх шевченкознавців не вдалося, хто не сприймав дискусійних понять мітотворчості, шаманізму, роздвоєння особистості, мав більше ідеологічне, аніж наукове розуміння історіософії, той залишився при своїй думці, але для багатьох дослідників монографія далі утверджувала, узаконювала дискусійні поняття, які тепер усе менше викликають спротив і сумнів.

Лесезнавчі аспекти польсько-української компаративістики з сучасного погляду порушені в монографії польської дослідниці **Анни Яніцької** *Модерністка з Волині: про творчість Габрієлі Запольської* (2017), присвяченій польській письменниці доби модернізму, яка народилася і довгий час проживала в Україні (на Волині та в Галичині), а **франкознавчі та лесезнавчі аспекти** – у книжці **Ярослава Лавського** *Іронія. Історія. Геополітика. Польсько-українські літературні студії* (2018). Обидві книжки вийшли в українському перекладі Ірини Шевченко з післямовама Р. Радишевського.

Інші дослідження в аспектах рецепції та типології. У монографії і докторській дисертації **Ольги Харлан** *Моделі катастрофізму в українській та польській прозі міжвоєнного двадцятиліття* (2009, науковий консультант Олександр Астаф'єв) тенденції розвитку української літератури міжвоєнного двадцятиліття дістали оригінальне витлумачення крізь призму моделей катастрофізму (історіософська, антропологічна, технократична) та їхніх різновидів. Продумана і вдала структура роботи слугує послідовному висвітленню різних аспектів багатогранного дослідження: від засадничого з'ясування катастрофізму в онтологічному сенсі – як типу світосприймання, від розгляду філософських засад історіософського катастрофізму, різновидів технократичного катастрофізму, есхатологічних та апокаліптичних моментів катастрофізму – до визначення подібностей і відмінностей у вияві катастрофічних настроїв і уявлень у філософській та літературно-критичній думці, а передусім – у прозі підрадянських і західноукраїнських авторів, а також польських. Особливо цікавими і проникливими є порівняльні характеристики прозових творів Валер'яна Підмогильного і Бруно Шульца (в екзистенційному аспекті), Катрі Гриневичевої та Ярослава Івашкевича (в історіософському аспекті), Миколи Хвильового, Михайла Івченка та знов-таки Я. Івашкевича (проблема технократичного катастрофізму), Майка Йогансена і Вітольда Гомбровича (гротеск як форма вияву катастрофізму), Ірини Вільде та Полі Гоявічинської (жіночий дискурс катастрофізму). Простежується органічний зв'язок катастрофічного мислення з відповідними жанрами (антиутопія, щоденник, автобіографічна художня проза тощо), а також із гротеском.

Безперечною є задекларована і далі справді продемонстрована новизна в ґрунтовній монографії **Елліни Циховської** *Творчість Леопольда Стаффа як простір інтертексту* (2011, науковий консультант Олександр Астаф'єв): розбудова цілісної часопросторової картини літературного доробку Стаффа в інтертекстуальних зв'язках і типологічних подібностях з феноменами європейського письменства; розгляд творчості Стаффа крізь призму літературознавчих, психологічних та філософських концепцій епохи; простеження численних виявів літературної комунікації Стаффа, сприйнятливо до найрізноманітніших мистецьких явищ минулого й сучасного та відкритого до художніх пошуків.

Структура монографії добре продумана й аргументовано підпорядкована висвітленню трьох вузлових аспектів часопростору тексту: біографічному, інтертекстуальному та семантичному. Важливо, що різноаспектні підходи до проблеми часопростору, вже значною мірою опрацьованої в російському, українському та польському літературознавстві, пов'язано в монографії з рядом актуальних і цікавих для сучасного дослідника проблем і понять: біографічні модальності, дитинство як ліричний музей речей, урбаністичний

або антиурбаністичний текст, «я» та «інший», «свій – чужий», утопізм та аркадійський простір, відмінності між екфразою та інтертекстом, різновиди екфрази (живописний, статуарний та урбаністичний), сугестія як мова поза-свідомого, семіотика інтерактивності, континуум жінки, синестетичні синтагми, рецентивізм, оніричні візії, символологія, мітологізм (язичницькі та християнські символи) та ін.

Приємно відзначити, що на чільному місці в монографії – з'ясування стосунку творчості Стаффа до України та української літератури, адже розпочинав він свій творчий шлях як репрезентант львівського відгалуження другого покоління Молодої Польщі. Ретельно простежено «львівський» і «харківський» тексти Стаффа, його знайомство з Михайлом Коцюбинським та подібності й відмінності у їхніх творах («капрійський» текст в обох письменників), інтерпретацію минулого та сучасного, пошуки ідеального героя у поетичних роздумах Стаффа й Євгена Маланюка, частково – й інших представників «Празької школи». Звернуто увагу на певну близькість поезії Стаффа і Миколи Бажана, а особливо Максима Рильського, також, як і Стафф, залюбленого в античну та пізнішу європейську літературну спадщину.

Написана переважно на зарубіжному матеріалі, літературному та літературознавчому (особливо багато опрацьовано польських джерел), монографія Елліни Циховської дає чимало поживи і для дослідження української поезії, бо пропонує нові продуктивні підходи, інструментарій, вироблений на основі творчого засвоєння польських і російських літературознавчих праць, а це все може бути плідно застосовано й до осмислення української поезії.

Олексій Сухомлинов з Бердянська під науковим керівництвом Р. Радишевського 2004 р. захистив кандидатську дисертацію *Проза Ярослава Івашкевича міжвоєнного періоду: топіка і функціональність польсько-українського пограниччя*, у якій розглянув біографічні передумови та еволюцію Івашкевичевого образу *помежів'я*, а 2013 р. – докторську дисертацію *Художні етнокультурні моделі літератури польсько-українського пограниччя ХХ століття* (науковий консультант Р. Радишевський), на основі раніше виданої монографії *Етнокультурний дискурс у літературі польсько-українського пограниччя ХХ століття* (2012). У ній розкрито авторські етнокультурні моделі Ярослава Івашкевича, Леопольда Бучковського, Ромуальда Верника, Владзімежа Одоєвського, Анджея Хцюка, Мар'ї Шофер.

Варто згадати й івано-франківських українсько-польських компаративісток – **вихованок** світлої пам'яті **Володимира Григоровича Матвіїшина** Мирославу Медицьку, Ірину Спатар і Тамару Ткачук.

Кандидатська дисертація (2005), а відтак монографія **Мирослави Медичької** *Творчість Станіслава Виспянського й українська література кінця XIX – початку XX століття: рецепція і типологія* (2008) становить значний внесок у наше теперішнє освоєння класичних і – що особливо важливо – на той час найновіших надбань польської літературознавчої думки: у тексті роботи введено в науковий обіг величезний масив переважно недоступних в Україні праць польських літературознавців (майже 200 позицій). Істотно, що це праці про актуальні й не досить вивчені у нас проблеми компаративістики, літературного символізму, містицизму, мітонарації, танатології, метафізики, поетики сакрального, жанру містерії, специфіки художньої умовності в модернізмі тощо.

Наукова новизна монографії полягає у здійсненому вперше всебічному, системному і глибокому осмисленні творчості С. Виспянського під кутом зору її рецепції в українському письменстві та літературознавстві й типологічних зв'язків із драматичною та поетичною спадщиною тогочасних українських модерністів – Лесі Українки, Василя Пачовського, Петра Карманського, Богдана Лепкого. Дотеперішні уявлення про цю проблему значно розширено й поглиблено. Коректне, присутнє й адекватне зреферування чужих думок допомогло дослідниці висловити ряд власних оригінальних спостережень і висновків щодо творчості порівнюваних письменників.

Структуру монографії підпорядковано послідовному рухові авторської думки від перцептивної та рецептивної проблематики (перший розділ «Станіслав Виспянський і Україна: проблеми літературознавчої перцепції та рецепції») до типологічної (другий розділ «Драматургія Станіслава Виспянського і Лесі Українки: типологія міфологічних моделей»), третій – «Станіслав Виспянський і „Молода Муза“ в порівняльно-типологічних зіставленнях», четвертий – «Історико-символістська драматургія Станіслава Виспянського, Івана Франка та Спиридона Черкасенка»).

Значну увагу в монографії приділено актуальним у сучасному українському літературознавстві проблемам письменницького мітологізму, інтертекстуальних зв'язків із Біблією, слов'янською та античною мітологіями. При цьому авторка творчо використала не лише найновіші українські дослідження, присвячені літературному мітоцентризму, а й численні праці польських літературознавців, які обговорюють проблему мітопоетики текстів С. Виспянського практично протягом усього XX ст. (від Здзіслава Кемпінського до Марека Булановського). Опора на таку тривалу й розвинену традицію дала змогу Мирославі Медичькій по-новаторському, на належному сучасному рівні дослідити творчість українських модерністів, порівнюваних із С. Виспянським, а це сприятиме дальшому вивченню мітопоетики вітчизня-

ного письменства. Крім того в роботі є цікаві виходи на психоаналітичні моменти, пов'язані із застосуванням деяких положень теорії Зигмунда Фрейда.

Треба віддати належне молодій дослідниці й у тому, що вона сміливо занурюється в таку делікатну й таємничу сферу людського буття, як зв'язок із трансцендентним. Тактовно й виважено порушено невичерпну проблему напередвизначеності долі, фатального пророцтва, над якою задумувалися і яку виражали художньою мовою Виспянський і Леся Українка (підрозділ «Художня трансформація античної міфологеми долі у драмах *Мелеагр* і *Кассандра*»). Влучними й цікавими є вдумливі спостереження над образністю й колористикою творів Виспянського й Лесі Українки. Пильне наукове зацікавлення здатен викликати і глибокий, багатий думками підрозділ «Творча інтерпретація біблійних мотивів та образів». Авторка мудро й віртуозно розв'язала досить непросту світоглядну й естетичну ситуацію, спричинену вираженою у творах колізією між цінностями язичництва і християнства, яка набрала гостроти в XIX ст., протривала через усе XX ст. і не зникла й дотепер (дилеми Аполлон – Христос, Прометей – Христос, гедонізм, віталізм – аскетизм тощо).

У монографії доречно й вдало поєднано конкретно-історичний підхід з мітологічно-архетипним: Мирослава Медицька постійно тримає в полі дослідницької уваги контекст модерністичної доби і глибинні джерела (мітологема й архетипи) первісної культурної свідомості християнської цивілізації. Компаративістичний метод застосовано на синхронному рівні: зіставляювано літературні явища, створені приблизно того самого часу – на зламі XIX–XX століть, тобто епохи модернізму.

До найістотніших наукових результатів, оприявнених у монографії, належать:

- з'ясування генетичного зв'язку творчості С. Виспянського з українською культурою, а його самого – з Галичиною;
- висвітлення провідних тенденцій у досліджуванні літературної спадщини С. Виспянського в польському літературознавстві та ступеня її вивченості в українському;
- простеження і – в окремих деталях – нове витлумачення світоглядних, художньо-естетичних і поетикальних шукань Лесі Українки, Василя Пачовського, Петра Карманського, Богдана Лепкого, Івана Франка та Спиридона Черкасенка в порівнянні з досвідом польського модерніста;
- обґрунтування модерністичних засад і синкретизму художнього мислення досліджуваних письменників (поєднання традицій романтизму з оз-

наками художніх напрямів символізму, неоромантизму, реалізму й зароджуваного експресіонізму);

- осмислення широкого спектру типологічних подібностей і відмінностей між творами польського модерніста й найближчих до нього українських письменників за кількома визначальними рівнями (проблемно-тематичний, образний, сюжетно-композиційний, жанрово-стильовий, мітологічно-архетипний).

Ірина Спатар захистила кандидатську дисертацію *Мала проза Елізи Ожешко та українська новелістика кінця XIX – початку XX століття: поетика, типологія* (2011). Зосередившись на двох підходах – контактнорецептивному та порівняльно-типологічному, дисертантка в першому випадку повною мірою освоїла предмет дослідження, а в другому – вибірково.

У дисертації уперше досить усебічно й докладно систематизовано й висвітлено контактні (епістолярні) зв'язки польської письменниці з українськими літераторами (листування з І. Франком, Олександром Кониським та Христіною Данилівною Алчевською), перцепцію та рецепцію її творчості в Україні (драматична переробка Михайлом Старицьким новели *У зимовий вечір*, здійснені – почасти за сприяння І. Франка – переклади Осипа Маковея, С. Вижиковської, О. Кониського, Антона Крушельницького, М. Корсунського-Турчанінова, Михайла Коцюбинського, Софії Тобілевич, спроби пізніших перекладів; літературознавча розвідка Олени Пчілки *Слово про Елізу Ожешко*; листовний та літературно-критичний відгуки Лесі Українки). Ретельно простежено щирий інтерес польської письменниці до нової української літератури, та й загалом культури, обізнаність з творами наших майстрів слова в оригіналі, студіювання літературознавчих праць про українське письменство.

Натомість осмислення типологічної проблеми, надзвичайно широкою й різноаспектною з огляду на багатство яскравих постатей у тогочасній українській новелістиці, здійснено вибірково. З'ясування типологічних подібностей і відмінностей обмежено іменами І. Франка, О. Маковея (другий і третій розділи) та почасти Лесі Українки (щоправда, в останньому випадку порівнюються не новелістичні, а драматичні твори обох письменниць під однаковою назвою *Кассандра*, та цей відхід од новелістичного порівняльного стрижня, зроблений у першому розділі, цілком виправданий і доречний, бо доповнює картину типологічних збігів очевидним прикладом). Обраний підхід дав змогу ґрунтовно розкрити паралелі у малій прозі Е. Ожешко, з одного боку, та І. Франка й О. Маковея, з другого, до того ж у різноманітних аспектах (стильова еволюція, жанротворча функція часопростору, архітекtonіка, нарація, бінарна екзистенція, рецептивна модель як домінанта дитячого

світосприймання, катастрофічні інтенції, риси імпресіоністичної та експресіоністичної поетики).

Уперше в літературознавстві здійснено типологічне дослідження особливостей віджиночного викладу в малій прозі Е. Ожешко та І. Франка. Дослідження форми нарації від 1-ї особи фемінного типу має велику перспективу в сучасному літературознавстві, як, зрештою, й вивчення обох типів нарації (маскулінного та фемінного) в їхній самодостатності, автономності та взаємодії (надто ж з огляду на теперішній інтерес до джендерних досліджень).

Тамара Ткачук захистила кандидатську дисертацію *Станіслав Пшибишевський і українська література кінця XIX – початку XX століття: рецепція і типологія* (2011). Вона складається з двох розділів – рецепційного і типологічного. Перший – «Творчість Станіслава Пшибишевського в рецепції польського та українського літературознавства». Найбільш повно, всебічно і глибоко з'ясовано проблему літературних та особистих взаємин Пшибишевського і Стефаніка. Досить докладно, ретельно й аналітично виявлено реакцію Івана Франка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки та Миколи Вороного на новації польського декадента, притім на тлі «моди» на Пшибишевського в Росії. Влучно помічено, що зображення психічних рефлексій вразливого інтелігента у Франковій творчості супроводжує «колізія двійництва»: «кожного разу поряд із емоційно неврівноваженим невротиком у Франкових творах з'являється його антипод – психічно стійкий, по-мужицьки здоровий, практичний і прагматичний тип характеру»⁴, тоді як Пшибишевський подає однобічне висвітлення невротичного стану душі. Відтак далі уважно простежено поетапне сприйняття феномена Пшибишевського – від явленого на сторінках «Української Хати», «Літературно-Наукового Вістника», «Ради», «Шляхів» (Йосип Зоранчук), «Вікон» (Василь Бобринський) до сьогоденного українського академічного та університетського літературознавства. Цінною є знахідка неопублікованої статті Натана Качки «Естетика Станіслава Пшибишевського» (1930), що її Тамара Ткачук виявила в одному з львівських архівів.

Другий розділ «Модерністський дискурс С. Пшибишевського і творчість українських письменників кінця XIX – початку XX століття: компаративний аспект» присвячено пошукові та розглядові типологічних подібностей і відмінностей у доробкові Пшибишевського та малій прозі Стефаніка й Кобилянської, а також у драматургії Винниченка. При цьому в назви підрозділів винесено найхарактерніші ознаки й царини, які зближують цих письменників.

4 Т.О. Ткачук, *Станіслав Пшибишевський і українська література кінця XIX – початку XX століття: рецепція і типологія*, дис. ... канд. філол. наук / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаніка», Івано-Франківськ 2011, с. 55.

менників: «2.1. Танатологічні мотиви у малій прозі С. Пшибишевського і В. Стефаника», «2.2. Музична образність у творчості С. Пшибишевського та О. Кобилянської», «2.3. Сильові особливості драм С. Пшибишевського та В. Винниченка (на матеріалі п'єс *Сніг* та *Чорна Пантера і Білий Ведмідь*)». Здійснений у дисертації вправний типологічний аналіз на основі уважного вчитування у тексти переконує, що для зіставлення вдало вибрано відповідні твори й саме порівняння їх зроблено в таких аспектах, що дають змогу виявити вражаючі збіжності між ними й водночас їхні своєрідні риси. Завдяки цьому увиразнено творчі індивідуальності порівнюваних письменників.

У кандидатській дисертації ще однієї вихованки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Світлани Ямборко** *Василь Стефаник і польський модернізм: полістилістичні константи творчості* (2014) предметом дослідження став порівняльний аспект творів зазначеного українського новеліста і польських письменників Вацлава Морачевського, Владислава Оркана, Яна Каспровича, Станіслава Пшибишевського та Казімежа Тетмайєра. Обрані для дослідження загальнонаукові емпіричні, теоретичні та специфічні методи дали змогу з'ясувати контактено-генетичні зв'язки Стефаника з репрезентантами «Молодої Польщі», виявити типологічні ознаки, осмислити особливості розвитку Стефаникової новелістики й виокремити її основні полістилістичні константи, а також накреслити можливі дальші шляхи їх інтерпретації. Малу прозу Стефаника різноаспектно і глибинно розкрито як синтетичну, що отримує не лише нову форму, а й якісну змістову структуру завдяки авторському використанню різних стилістичних засобів: неоромантизму, імпресіонізму, символізму, міфологізму, експресіонізму.

Львів'янка **Ольга Вознюк** у дисертації *Візія України в польській еміграційній літературі (на прикладі творчості Єжи Стемповського та Юзефа Лободовського)* (2010), спираючись на попередні напрацювання дослідників в осмисленні візії Іншого, зуміла ґрунтовно розкрити уявлення про українця як Іншого в польському літературному дискурсі, передусім на матеріалі творчості згаданих письменників. При цьому еміграційна візія українця у них пов'язана в розгляді з тими перспективами, що їх запропонував відомий польський паризький журнал «Kultura», що його очолював ліберальний і далекоглядний польський мислитель Єжій Гедройць. Завдяки йому, а також Стемповському та Лободовському відбувалось налагодження цілком нового діалогу польської еміграції з українською. Фактично вперше у творчості Стемповського та Лободовського відбувався не лише зацікавлений, а й рівноправний діалог польської інтелігенції з українською.

Монографія дрогобицької дослідниці **Вікторії Дуркалевич** *У пошуках наративної ідентичності: індивідуальний міф у творах Івана Франка,*

Анджея Хцюка і Бруно Шульца (Дрогобич, 2015) здобула визнання як оригінальна, новаторська, що внесла свіжий струмінь в українське літературознавство, особливо у сучасне франкознавство, виділяючись на тлі його традиційного сегменту і продовжуючи той науковий напрям, що його найґрунтовніше опрацьовує Тамара Гундорова (символічна автобіографія, мітопоетичний наратив, психоаналіз). Під науковим керівництвом Тамари Гундорової й захищена однойменна докторська дисертація Вікторії Дуркалевич. У цьому руслі дрогобицька дослідниця почувається природно й фахово. Наукова термінологія, нові методологічні підходи, невимушений науковий дискурс, захопливе органічне вчитування в аналізовані тексти та глибоке розкриття їхніх естетичних нюансів, шифрів, кодів – усе це засвідчує, що її дослідження є авангардним здобутком вітчизняного літературознавства, виводячи його на справді реальний, а не декларативний європейський (західний) рівень.

Ця монографія стала приємним відкриттям, можна без перебільшення сказати – справжньою подією у поступі українського літературознавства.

Увага дослідниці звернута передусім на типологічні особливості (збіжності й розбіжності) автобіографічних творів зазначених авторів, їхніх художніх спогадів про дитячі роки, проведені на Дрогобиччині та в Дрогобичі. Підставою для літературознавчого порівняння стала «категорія автонарації», «акт розповіді-про-себе» (переважно про дитинство), а властиво – належність цих письменників до «особистостей інклінаційного типу, схильних до автонараційної репрезентації власного досвіду», а також їхнє «подвійне експонування [...] питання автонараційності – як властивості художньої практики і як окремої дискурсивної проблематики»⁵. Наслідком і фактичною (не конче усвідомленою) метою їхнього художньо-автобіографічного дискурсу є «модельовання наративної ідентичності». Інші об'єднавчі категорії – автобіографізм («життєва історія») та «індивідуальний міф». Наскрізний ракурс – простеження наративної ідентичності в дилемах художнього автобіографізму та індивідуального міту.

Якщо зіставлення Шульц – Франко, Шульц – Хцюк уже були оприявлені у книжці Романа Мниха *Дрогобичанин Бруно Шульц* (Дрогобич, 2006), то логічний місток Франко – Хцюк вибудувала сама Вікторія Дуркалевич. Об'єднавчим стрижнем у монографії слугує розгляд творчості трьох письменників у тих самих автобіографічно-мітотворчих аспектах, для чого їхня художньо-мемуарна спадщина справді дає істотні підстави.

5 В.В. Дуркалевич, *Модельовання наративної ідентичності та індивідуального міфу у творах Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно Шульца*, дис. ... д-ра філол. наук: / Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка, Дрогобич 2016, с. 4.

Особливістю літературознавчого порівняння у монографії Вікторії Дуркалевич є те, що воно здійснюється на діахронному рівні, чого раніше теорія типологічних досліджень рекомендувала уникати й натомість обґрунтовувала правомірність типологічних зіставлень на синхронному рівні (мовляв, типологізувати можна те, що виникає у подібних культурно-історичних умовах). Однак тепер усе частіше з'являються праці, у яких порівнюються явища з різних, а то й дуже віддалених один від одного часів, і такий підхід дедалі більше утверджує себе цікавими історико- та теоретично-літературними спостереженнями й висновками.

Вельми важливо також те, що застосований дослідницький підхід до Франка робить його письменницький феномен напрочуд цікавим, а філігранно проведене на основі сучасної методології порівняння з визначними польськими письменниками дає своєрідну матрицю для «експорту» Франкової творчості у світову культуру. Саме такий Франко може найбільше зацікавити сучасних зарубіжних дослідників, які володіють новітніми методами інтерпретацій, і стати об'єктом їхнього пізнання і розмислів.

З назви теми кандидатської дисертації вихованки Р. Радишевського **Богдани Гончаренко** *Моделі польського позитивізму в українській літературі XIX століття* (2017) випливає, що в ній має розглядатися освоєння (рецепція) моделей польського позитивізму та їх функціонування в українській літературі XIX ст. Такий аспект справді висвітлюється у дисертації. Водночас предмет дослідження у ній ширший: показано не лише впливи моделей польського позитивізму на український та українські відповіді, ідеологічні й естетичні, своєрідні й не раз полемічні, а й досить ретельно – типологічні подібності й відмінності у функціонуванні цих моделей у польській та українській позитивістській прозі, а також особисті зв'язки між письменниками та художні зв'язки між творами. Тож тема дисертації розширюється фактично до тем *Моделі позитивізму в українській та польській прозі XIX ст.* або, конкретніше, *Типологічні паралелі й контактено-генетичні зв'язки українського та польського позитивізму (на матеріалі художньої прози XIX ст.)*. Саме з такими ширшими назвами й темами, дослідження яких, певна річ, можна поглиблювати, узгоджується структура роботи Богдани Гончаренко, проблематика й назви розділів та підрозділів.

У першому розділі «Позитивізм у контексті методологічного літературного розмаїття» розглянуто естетичні засади варшавських позитивістів, сенс праць тогочасних польських апологетів і теоретиків позитивізму Александра Свентоховського та Пьотра Хмельовського, письменника Болеслава Пруса, а також значно пізнішого найвидатнішого польського дослідника позитивізму Генрика Маркевича (підрозділ 1.1), відтак – полемічний дискурс пози-

тивізму в літературно-критичних і публіцистичних публікаціях та працях з естетики Івана Франка, Івана Нечуя-Левицького, Михайла Драгоманова, Бориса Грінченка (підрозділ 1.2), й нарешті – концепцію польського позитивізму у Франкових працях та обговорення проблем європейського, польського та українського позитивізму у Франковому листуванні з польською письменницею Елізою Ожешко (підрозділ 1.3).

У другому розділі «Міметичний позитивізм: соціум, етнос, культура» простежено конкретні вияви художніх моделей у польському та українському позитивізмі. Ці художні моделі виокремлено за різними критеріями (щодо зовнішнього чи внутрішнього буття людини: суспільний – психологічний; у межах суспільної сфери: етнокультурний – соціальний; за хронологією: сучасний – історичний; за статевим поділом: маскулінний – фемінний). Певна річ, окремі художні моделі пересікаються у різних комбінаціях (так, фемінна модель в певних модифікаціях може поєднуватися з етнокультурною, історичною, соціальною чи психологічною або й з кількома моделями чи й навіть з усіма). Проте для зручності розгляду дисертантка робить акцент на провідній ознаці кожної моделі.

У підрозділі 2.1 «Модель „нової людини“ в українській та польській літературах» аналізується етнокультурна модель позитивізму в романах і повістях І. Франка, Е. Ожешко, Б. Пруса, Мар’ї Конопніцької, а також Генрика Сенкевича, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Анатолія Свидницького, Б. Грінченка та ін., а також психологічна модель – у романах і повістях Ольги Кобилянської та пізніх польських позитивістів Ігнація Мацейовського, Антонія Сигетинського, Адольфа Дигасінського, Габрієлі Запольської, Адама Шиманського та ін.

Підрозділ 2.2 присвячено висвітленню художніх моделей позитивістської історичної прози насамперед І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, Г. Сенкевича, Юзефа Ігнація Крашевського, хоча в поле дослідницького зору потрапляють також менш знані польські прозаїки Теодор Томаш Єж, Владислав Лозинський, Зигмунт Качковський, Адам Креховецький, Віктор Гомулицький та ін. Розгляд історичної прози поставлено в контекст історичної драматургії І. Нечуя-Левицького і так званих козацьких драм Юліяна Немцевича, Тимона Заборовського та ін. Історичні романи М. Старицького слушно розглядаються як своєрідні ідеологічні протиставлення відомій історичній трилогії Г. Сенкевича з часів козаччини.

У підрозділі 2.3 «Образ ідеальної емансипованої жінки: трансформація романтичного топосу в українській та польській літературах» розкрито специфіку фемінної моделі позитивізму на матеріалах повістей Е. Ожешко, Б. Пруса, Т. Єжа, Мар’ї Шеліги, романів Г. Сенкевича, прозових творів

І. Франка, Наталії Кобринської, Михайла Павлика, І. Нечуя-Левицького, Панааса Мирного, Олени Пчілки. До розгляду залучено драми А. Свентоховського, статтю Павла Грабовського.

Третій розділ «Позитивізм: моделювання полікультурних типів» починається підрозділом «„Свій“–„Чужий“ як художні маркери поліетнічного соціуму: проблеми збірної ідентичності», у якому викладено вступні зауваги до центральної в розділі проблематики національної ідентичності та міжнаціональних взаємин. У наступному підрозділі 3.2 «Асиміляція євреїв у творах польських та українських позитивістів» у порівняльно-типологічному аспекті осмислюється соціальна модель позитивізму на прикладах образів євреїв у повістях, романах, оповіданнях і новелах Ю. І. Крашевського, Б. Пруса, Е. Ожешко та І. Франка. Цю модель точніше було б назвати соціально-етнічною, оскільки дисертантка веде мову не так про соціальне походження і становище персонажів, як про їх етнічну та національну ідентифікацію.

Те саме стосується третього підрозділу «Образи українця у творах польських позитивістів і поляка в українській літературі», у якому простежуються зміни в літературному етнообразі українця як певного стереотипу в польській літературі (проза З. Качковського, романи Яна Захар'ясевиича, Г. Сенкевича, драми Леонарда Совіньського та С. Виспянського) й навзаєм виокремлюються образи поляків в українській прозі Олекси Стороженка, Михайла Старицького та Анатолія Свидницького. Підрозділ доповнено висвітленням українсько-польських історичних та сучасних взаємин у різноманітних публікаціях П. Куліша та І. Франка, а ще дисертантка принагідно окреслює різні види українсько-польських літературних контактів ХІХ ст.

Дисертація становить цінність як перша спроба осмислити функціонування в мистецькій прозі українського позитивізму певних художніх моделей позитивізму польського.

У кандидатській дисертації черкаської дослідниці **Вікторії Марценішко** Трилогія «Богдан Хмельницький» Михайла Старицького і роман «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича: типологічні паралелі (науковий керівник Володимир Поліщук, 2017) переконливо показано, що Старицького й Сенкевича єднають у порівнюваних романах світоглядні консервативні вартості, ідеологічні та культурні: християнська релігійність на протигагу декадансу, тотожність віри й національності, відданість національним інтересам, культ національних героїв, традиціоналізм, трактування селянства як опори національної єдності. Попри вплив позитивізму на обох письменників замолоду, пізніше відбувався відхід Сенкевича від варшавського позитивізму,

а Старицького – від політичного радикалізму та філософського раціоналізму Драгоманова.

Знаменно й важливо, що нині ми дедалі більшу увагу звертаємо на консервативні вартості у вітчизняній філософській, культурологічній та політичній думці, в літературі й мистецтві (у Польщі це зроблено значно раніше й повніше). Порівняння вибраних історичних романів Сенкевича та Старицького дало змогу виразніше репрезентувати позитивні консервативні (а фактично перспективні) ознаки світогляду українського письменника, які заслуговують сьогодні пошани, підтримки й дальшого розвитку.

Художній історизм порівнюваних романів, як обґрунтувала Вікторія Марценішко, полягає в наявності анахронізмів, вибіркового, фрагментарного висвітленні історичних подій, вільному доборі фактів, історичних прототипів, подій, зафіксованих в історичних документах, оскільки ідеологічні інтенції обох письменників «диктували розуміння історичної прози як белетризованої пропаганди»⁶. Показово, що Сенкевич виступав проти так званого «антикварного автентизму»⁷. За спостереженням дослідниці, яка поставила собі за мету збагнути «співвідношення між історичною фактологією і художнім домислом, вигадкою»⁸, «аналізовані твори близькі до вальтерскоттівської моделі роману, котрій притаманне органічне поєднання історичного факту з художнім вимислом, а також використання романтичних і реалістичних засобів зображення»⁹. Водночас, як слушно завважила дисертантка, Старицький і Сенкевич розвивали «гоголівську візію минувшини як символічну проекцію актуальної сучасності»¹⁰.

Тож дослідниця знайшла достатньо підстав для того, щоб пов'язати зображення історичного минулого в романах Сенкевича та Старицького з «романтичним історизмом»¹¹, сутність якого в обох письменників полягає в «орієнтації не на реконструкцію історії, а на трансформацію історичного змісту в міфологічний», в «оживленні, сакралізації минулого і протиставленні його профанній сучасності задля її зміни»¹².

6 В.О. Марценішко, *Трилогія «Богдан Хмельницький» Михайла Старицького і роман «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича: типологічні паралелі*, дис. ... канд. філол. наук / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, Черкаси 2016, с. 131, 167, 180.

7 Там само, с. 118.

8 Там само, с. 120.

9 Там само, с. 131, 168, 180.

10 Там само, с. 143, 182.

11 Там само, с. 123.

12 Там само, с. 179.

Спираючись на здобутки польських та українських літературознавців, які обґрунтували *мітологізм* творчості багатьох вітчизняних письменників, надто ж у змалюванні історичної минувшини, дисертантка доводить наявність «романтичного міфу козаччини» як своєрідного топосу в романі *Вогнем і мечем* Сенкевича та трилогії Старицького, притому, за уточненням дослідниці, український романіст культивує «козацький міф значно активніше, поєднуючи його із фольклорною традицією»¹³. Натомість Сенкевич «спирається на твори польських дослідників К. Шайнохи й Л. Кубалі, які продовжували традиції романтичної історіографії із притаманною їй міфологізацією національного буття»¹⁴, й у романі *Вогнем і мечем* утверджує «головні постулати негативної моделі міфу про українців»¹⁵. Розглядаючи знакові для українського та польського романтизму образи степу, Вікторія Марценішко звертає увагу на те, що в трилогії Старицького *степовий топос* «тракується як особливий, близький до казкового міфосвіт»¹⁶, а романи Сенкевича містять геопоетичні «елементи романтичного міфу України», зокрема «топографічно-пригодницькі знаки – кургани, трави, вітер, коні»¹⁷.

Франкознавчі аспекти українсько-польської літературної компаративістики висвітлюються в окремому – ХХІХ – томі «Київських полоністичних студій»: *Іван Франко і польська культура* (відп. ред. Ростислав Радішевський, 2017), частково – у книжці Валерія Корнійчука *Мов органі в величому храмі...». Контексти й інтертексти Івана Франка (Порівняльні студії)* (Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007) і моєї новій монографії *Віражі Франкового духу. Світогляд. Ідеологія. Література* (Київ: Наукова думка, 2019), де в центрі уваги – питання інтертекстуальності й типології (серед іншого – перегуки й паралелі з поезією Міцкевича та Ю.Б. Залеського).

У 2010-х роках поживалося дослідження **українсько-польської літературної двомовності**, якій раніше приділяли увагу Пантелеймон Куліш, особливо Іван Франко, а згодом Роман Кирчів. У моїй книжці *Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики* (Львів 2010) є окремі розділи «Українські літератори, які писали польською мовою (XIX – початок XX ст.)», «Польські літератори, які писали українською мовою». У другому з них (з підрозділами: «Україномовна революційна література польських агітаторів XIX ст.», «Інші україномовні твори „української школи“ в польському романтизмі», «Проблема належності до української літератури»), висвітлюється доробок більш-менш

13 Там само.

14 Там само, с. 85, 111, 177.

15 Там само, с. 173.

16 Там само, с. 148, 170, 182.

17 Там само, с. 147.

відомих авторів (Тимко Падура, Ян Комарницький, батько, син і внук Григiр, Каетан і Францішек Відорти, Антiн Шашкевич, Кароль Август Гейнч, Спирidon Осташевський, Лев Венглинський, Денис Бонковський, Петро Горбковський, Павлин Свенціцький) і маловідомих або зовсім невідомих: Януарія Позняка, Каспера Ценглевича, Михайла Попеля, Юліяна Горошкевича, Ф. Бляткевича, Генрика Яблонського, М. Глосковського, а особливо Івана Короля Цибульського, Бальтазара Щуцького, Антона Любовича, Йосифа Богдана Жендзяновського та Зигмунта Малаховського, який друкувався під псевдонімом Борис Якіменько. Згодом з'явилися й ширші статті про окремих із них у збірниках, а також статті-персоналії (авторства Євгена й Оксани Нахлікiв) у першому томі *Франківської енциклопедії* (Львів 2016, т. 1: А–Ж, серія : *Іван Франко і нова українська література. Попередники та сучасники*, наук. ред. і упоряд. Є. Нахлік).

Велика заслуга у популяризації та дослідженні поетичної творчості двомовних українсько-польських письменників належить Ростиславу Радишевському, який зібрав, упорядкував і видав зі своїми супровідними розвідками об'ємисті зібрання текстів Лева Євгеніуша Венглинського (*Твори*, Київ 2011, т. 1: *Вибр. поезії українською мовою*; співупоряд. Н. Сидяченко, Н. Солтис, С. Зайонц) і Тимка Падури (*Вибрані твори*, Київ 2012).

Раніше з'являлися **монографії та дисертації зазвичай класичного типу**, в яких дослідницька увага зосереджена на минулих художніх поста-тях і явищах, що вже утвердилися і зайняли певне місце в історії українсько-го чи польського письменства. Це були типологічні порівняння змісту, поети-ки українських та польських творів, переважно класиків обох літератур, але також менш відомих письменників, з'ясування впливів між обома літерату-рами тощо, й усе це стосувалося ледь чи не винятково ХІХ–ХХ століть, пере-важно епох романтизму, позитивізму та модернізму.

Поодинокую спробою дослідницького прориву в дисертаційному форма-ті до осмислення в компаративних аспектах сучасних польської та української літератур була кандидатська дисертація **Лілії Лавринович** *Постмодернізм в українській, польській та російській прозі: типологія образу-персонажа* (Луцьк 2002). Згодом з'явилася частково дотична до теми монографія (Уж-город 2007) і докторська дисертація (Київ 2008) **Наталії Бедзір** *Російська постмодерністська проза в східно- і західнослов'янському літературному контексті*.

Новий підхід до українсько-польського порівняльного літературоз-навства демонструє кандидатська дисертація львів'янки **Олесі Степанів-ни Нахлік** *Українська культурно-аксіологічна рецепція польської літерату-ри ХХ ст.* (2017), в якій уперше осмислено культурологічне та ідеологічне

сприйняття й освоєння в незалежній Україні художньої та есеїстичної прози польських письменників Анджея Бобковського, Тадеуша Боровського, Густава Герлінга-Грудзінського, Вітольда Гомбровича, Тадеуша Конвіцького, Чеслава Мілоша, Анджея Стасюка (ідеологічна актуалізація, вплив на сучасні процеси, на інтелектуалів, зміни ідеологічних стереотипів, використання польських текстів, польської вільної думки для оновлення духового клімату в Україні). У дисертації розкрито інтерпретаційні домінанти українських текстів-реакцій (переклади, літературознавчі дослідження та літературно-критичні статті, публічні лекції, виступи в дискусіях, презентаціях перекладів, круглих столах) Юрія Андруховича, Олександра Бойченка, Андрія Бондаря, Олега Коцарева, Богдани Матіяш, Костя Москальця, Миколи Рябчука, Андрія Павлишина, Юрка Прохаська, Остапа Сливинського, Наталки Сняданко, Сергія Яковенка та ін.

Як переконливо доводить дослідниця, *Малий апокаліпсис* Т. Конвіцького сформував в Україні своєрідний вектор деконструкції панівної радянської ідеології. Проблеми, порушені у творах А. Бобковського, В. Гомбровича й Ч. Мілоша, яким Польща завдячує переоцінкою національної історії, культури, мітів і стереотипів, українські реципієнти проектували на українську дійсність, в інтерпретаціях висловлювано думки, актуальні для усунення в українській культурі наслідків колоніального (підросійського) становища. Українські переклади табірних текстів Т. Боровського і Г. Герлінга-Грудзінського загострювали переосмислення нацистського та комуністичного режимів і механізмів їхньої репресивної діяльності. Сучасна есеїстика А. Стасюка увиразнювала в українців бачення Центрально-Східної Європи та місця в ній України. Якщо на початку 1990-х роках на передній план в українській рецепції виходили аспекти антикомуністичний та антитоталітарний, а від середини 1990-х реципієнти переосмислювали індивідуально-екзистенційне, а через нього – національне становище, то початку 2000-х вже звучали й застереження проти некритичного захоплення Європою, попередження про небезпеку втрати національної самобутності.

Найновіша монографія дніпровської дослідниці **Ірини Кропивко** *Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір)* (2019), захищена як докторська дисертація, робить прорив до осмислення сучасних процесів в українській та польській літературах в іншому, ніж це було досі, об'єкті дослідження (українська і польська постмодерна проза кінця ХХ – початку ХХІ ст.), іншому предметі дослідження (карнавал, фрагментація, фронтір як вияви трансгресії) та із наскрізним застосуванням не рецептивного, а порівняльно-типологічного компаративного методу. Окремі аспекти і зіставлення письменників (переважно Юрія Андруховича й Анджея

Стасюка) вже порушувалися у статтях і принагідно – у монографіях, але в такому обсязі й так ґрунтовно у монографії І. Кропивко це робиться уперше.

У величезному масиві прозових творів українського та польського постмодернізму дослідниця зуміла виокремити й поєднати в пари чи групи типологічно подібні тексти й фахово, глибоко й по-новому розглянула їх у доречно обраних актуальних аспектах. Розглянуто понад 60 більших або менших різножанрових прозових творів 33 українських письменників і понад 40 творів 22 польських письменників. І це не лічачи творів колективного авторства та інтернет-джерел, зокрема матеріалів тревел-блогів. На сьогодні це найповніший компендіум української постмодерної прози і найповніше репрезентований в Україні компендіум польської постмодерної прози.

Щодо теорії літературного постмодернізму монографія Ірини Кропивко не лише має сумлінний реферативний характер (на основі опрацьованої теоретичної літератури авторка глибоко розібралася в суті базових категорій і понять, характерних ознак і тенденцій постмодерністської літератури і чітко виклала своє розуміння у розділі 1 «Теоретичні засади вивчення постмодернізму» та теоретичних преамбулах до наступних розділів і підрозділів), а й містить безперечну новизну, оскільки переосмислено базові літературознавчі категорії в плані відходу від усталеності до процесуальності означених ними явищ. Завдяки цьому не лише з'ясовано базові відмінності модерністських понять і явищ від постмодерністських (наприклад, фрагмента¹⁸), а й чітко увиразнено відмінність постмодерного твору від модерного. Та найголовніше в тому, що вперше для дослідження постмодерної поетики застосовано категорію «трансґресія» і в аспекті трансґресивності порівнюється українська та польська постмодерна проза («Трансґресія передбачає процес подолання межі, а фронтир – стан руху в рамках межі»¹⁹).

Відповідно до проблематики, заявленої в заголовковому комплексі, монографія після першого теоретичного розділу складається із трьох основних розділів: другий – «Карнавал у постмодерній культурі та літературі України й Польщі»; третій – «Постмодернізм, глобалізація, маскульт»; четвертий – «Фрагментарність постмодерної прози». Розглядові творів за конкретними теоретичними поняттями передують теоретичні з'ясування суті й специфіки використання цих понять, як ось іронії²⁰; відтак зазначено відмінності між іронією модерністською і постмодерністською²¹.

18 І. Кропивко, *Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтир)*, Київ 2019, с. 365–366.

19 Там само, с. 58.

20 Там само, с. 141–160.

21 Там само, с. 154.

Компаративістський аспект виявний у типологічних порівняннях творів. Авторка фактично верифікує українську постмодерну літературу польською, показуючи, що багато проблем, порушених у творах письменників обох країн, є спільними. Монографія показує певну спорідненість між польською та українською постмодерною прозою у проблематиці, світосприйманні, поетиці образотворення, жанру, стилю.

Дослідницький зір спрямований певною мірою на пізнання текстів, але більшою мірою – на виявлення, завдяки порівняльному аналізу, теоретико-літературних закономірностей: від компаративістського розгляду творів Ірина Кропивко йде до теоретико-літературних узагальнень про постмодерну прозу. Взагалі в монографії **теоретико-літературний підхід поєднується з порівняльно-літературознавчим**, один слугує другому. При цьому теоретико-літературний підхід обрамлює розгляд окремих аспектів і ціле дослідження: передує порівняльно-літературознавчому підходові та завершує, підсумовує його. Застосування першого підходу має почасти реферативний, а почасти новаторський характер, а другого (практичні порівняння) – цілком новаторський.

Порівняльно-типологічний підхід у монографії деколи зводиться до паралельного розгляду досліджуваних об'єктів, без порівняння деталей творів (як ось *Острова Крк* Юрія Іздрика та *Соньки* Ігнація Карповича²²). Однак в інших пасажах дослідниця переходить від паралельного розгляду українських та польських творів до їх реального порівняння й виявлення типологічних подібностей, збіжностей і відмінностей.

Доречним є екскурс до кількох творів Валер'яна Підмогильного (оповідання *Ваня*, *Гайдамака*, *Історія пані Йвги*), у яких Ірина Кропивко аргументовано виявляє риси й тенденції, що стануть характерними для постмодерної прози, як ось значно пізніші твори Ольги Токарчук (оповідання *Суб'єкт*), Макса Кідрука (*Мексиканські хроніки*) й Міхала Вітковського (роман *Хтивня*), а при тому звертає увагу й на відмінне між ними²³. Цей порівняльний аналіз із виявом спільного й відмінного належить до найкращих сторінок у монографії.

Цікаво й посутньо, перехресно (а не паралельно) порівнюються з огляду на шозизм (речовізм) французької новороманістики²⁴ *Ексгумація міста* Світлани Повалєєвої (своєрідний «ребус»²⁵) і *Сни й камені* Магдалени Туллі («ла-

22 Там само, с. 391–406.

23 Там само, с. 408–411, 413–415.

24 Там само, с. 417–432.

25 Там само, с. 419, 427.

біринт з багатьма виходами»²⁶). У всіх цих випадках дослідниця зуміла продемонструвати власні спостереження над художніми текстами, українськими та польськими, їхніми нюансами, запропонувати читачеві довгу низку інтелектуальних цікавинок як наслідку професійних розмислів.

Подекуди подано детальний аналіз українських та польських творів, як ось оповідання Павла Гіллі *Равлики, калюжі, дощ*²⁷. Філігранним є мікроаналіз оповідання Тимофія Гаврилів *Фрутхен*²⁸.

Ірина Кропивко тяжіє до узагальнених висновків – окреслення характерних загальних тенденцій постмодернізму, і меншою мірою до того, щоб з'ясувати, чим один твір або постмодерніст відрізняється від іншого. Як відомо, сенс порівняльно-типологічного дослідження як такого саме й полягає в тому, щоб виявити спільні характерні риси, а ще краще – тенденції, щоб типологізувати літературні явища. З цього погляду мета монографії осягнена й завдання повністю виконані.

Щоправда, дослідниця деколи не помічає суперечностей у власному дискурсі в осмисленні постмодерної літератури: між зреферованими думками й наведеними цитатами, між теоретичними положеннями й реальними художніми текстами, між інтерпретаціями різних творів. Наприклад, утрирувано, на мій погляд, твердить: «Митці-постмодерністи [...] не ставлять перед собою жодних суспільних завдань, лише – розважити, дати задоволення читачу від споживання тексту»²⁹ (пор. думку Олі Гнатюк про Ю. Андруховича як письменника, що акцентує «потребу звільнити літературу від виконання [...] суспільних функцій»³⁰). А через сотню сторінок цитує протилежні висловлювання Василя Габора й Олександра Бойченка, які вказують на суспільну мету й функції постмодерного карнавального сміху: терапевтичну («лікувати себе й суспільство», весело прощатися з віджилим) і знищувальну («молоді літератори [...] прагнуть позбутися синдромів жахливого минулого») або принаймні випробувальну («перевірити на життєвість ідей»)³¹.

Аналізуючи художній світ *Мексиканських хронік* Макса Кідрука, дослідниця, як може скластися враження, схиляється до абсолютизованого висновку: «Традиційна картина поділу світу на своїх і чужих стала вже архаїчною. [...] Протиставлення „Я – Чужий“ у цьому світі неможливе, бо від-

26 Там само, с. 427.

27 Там само, с. 384–390.

28 Там само, с. 165–169.

29 Там само, с. 49.

30 Там само, с. 93.

31 Там само, с. 155.

сутні чіткі межі. Воно змінюється на протиставлення Я – Інший»³². Якщо таке твердження слухне щодо твору Кідрука, то воно вступає в суперечність з іншими постмодерними текстами – книжкою есеїв Адама Загаєвського з промовистою назвою *У чужій краї*³³, серією детективів Марека Краєвського *Смерть у Бреслау*, *Кінець світу в Бреслау* і *Привиди міста Бреслау* (йдеться про Вроцлав), де «його [тобто автора. – Є.Н.] Бреслау є територією відчуження [курсив мій. – Є.Н.] і страху, населене маргіналами»³⁴, а також оповіданням *Мімесис* Павла Гіллі, у якій, за словами Ірини Кропивко, «Іншими для героїні виступають її сестра та коханий, які є їй своїми й чужими [курсив мій. – Є.Н.] водночас», і в якій розповідається про освоєння героїнею «простору чужої [курсив мій. – Є. Н.] країни»³⁵. Ба більше: мовлячи у *Висновках* про зображення у *Пациках* Анатолія Дністрового і *Дев'ятиці* Адама Стасюка «екзистенції персонажів в умовах фронтального існування»³⁶, дослідниця зазначає: «Суспільство репрезентоване як суцільна гетеротопія (місця відчуження – за М. Фуко)»³⁷. Варто було б звернути увагу на цю суперечність і заакцентувати, що в постмодернізмі зберігається також протиставлення «Я – Чужий».

Згідно з теоретичними засадами, зреферованими в монографії І. Кропивко, «постмодернізм [...] зберігає важливість руху як ознаки екзистенції, але цей рух не спрямований у майбутнє, стосується теперішнього»³⁸; «Фронтір як наслідок трансгресії між минулим і майбутнім є історичним міжчассям та існує лише в ситуації тут-і-тепер»³⁹. А проте, за спостереженнями дослідниці, роман Оксани Забужко *Польові дослідження з українського сексу* «спрямований у майбутнє через подолання минулого», а роман Міхала Вітковського *Хтивня* розповідає «про сучасне й минуле без майбутнього»⁴⁰. Отже, ні минуле, ні майбутнє не зникає цілковито з постмодерних творів.

Можна закинути дослідниці й некритичне ставлення до поширених епатажних висловів на кшталт «смерть автора»⁴¹, «кінець історії»⁴², «кордони втрачають своє значення»⁴³ тощо. Поспішно й претензійно висловлені дея-

32 Там само, с. 411.

33 Там само, с. 437, 449.

34 Там само, с. 437.

35 Там само, с. 451.

36 Там само, с. 507.

37 Там само, с. 508.

38 Там само, с. 48.

39 Там само, с. 61.

40 Там само, с. 313.

41 Там само, с. 49.

42 Там само, с. 38, 160, 362.

43 Там само, с. 38.

кими претендентами на філософів, без глибокого й виваженого аналізу, переконливого обґрунтування, ці формулювання набули у поверховій масовій рецепції легковажного поширення та безпідставної абсолютизації.

Про яку «смерть автора» може йти мова, коли й елітний читач-інтелектуал, і масовий читач чітко реагує на творчість уже знаних письменників, очікує від них нових книжок, цікавиться письменницькою особистістю, у багатьох творах, зокрема постмодерністів, яскраво виявляє себе авторське «я» (Оксани Забужко, Юрія Андруховича, Юрія Винничука, Макса Кідрука та ін.), самі автори активно спілкуються з читачами в соціальних мережах. Читачів приваблює упізнаваний автор як непересічна особистість. Аж ніяк не знімається з порядку денного питання про оригінальність художніх творів, навіть постмодерних попри їх виразну інтертекстуальність, а отже, і питання про творчу індивідуальність письменника. Буквально кажучи, якби наспіла «смерть автора», то книжки виходили б без зазначення авторів, лише під самими назвами. Утім, Ірина Кропивко висловлюється обережніше, не так категорично, й замість згаданого нею «поняття постмодерністської поетики» «смерть автора»⁴⁴ уживає м'якші стандартні формулювання: «Автор втрачає авторитет, інтерпретаційний вектор спрямовується на реципієнта»⁴⁵, «автор-постмодерніст втрачає владу над текстом і стає одним з учасників творчого процесу, рівним наратору, персонажу, читачу»⁴⁶. Та все-таки стосовно щойно згаданих письменників і це видається натяжкою: у них автор домінує і в тексті, й поза текстом. Та й за спостереженням самої дослідниці, «у центрі уваги нових журналістів не стільки подія, скільки журналіст»; «Гондзо-журналістика передбачає суб'єктивізм автора»⁴⁷. До того ж «владу над текстом» «втрачає» либонь кожен письменник, адже твір живе своїм життям у читачській рецепції. У таких випадках дослідниці варто більше виходити зі самих творів, аніж із теоретичних засад постмодернізму.

До «спільних культурних засад» постмодернізму залічено «розуміння кінця історії як завершення цивілізаційної еволюції людства та деактуалізації часу як категорії, що засвідчує зміну етапів еволюції»⁴⁸. «Постмодерний час» трактовано як «постапокаліптичний, зупинений (кінець історії за Ф. Фукуямю)»⁴⁹. А тимчасом усупереч нісенітниці, яку рознесла по світу книжка

44 Там само, с. 49.

45 Там само, с. 74.

46 Там само, с. 75–76.

47 Там само, с. 215.

48 Там само, с. 38.

49 Там само, с. 362.

американського філософа *The End of History and the Last Man* (1992)⁵⁰, новітній світовий історичний досвід – треба сказати, досить бурхливий і мінливий – дає підстави дійти радше висновку, що західна та й уся земна цивілізація вступає у нові реалії, новий світ і нову історію, у якій будуть (і вже є) свої еволюційні несподіванки, потрясіння, катастрофи, апокаліпсиси тощо, тривають ідеологічні та релігійні протистояння і загрожують людству глобальні революції та війни. Тож хибним є категоричне твердження дослідниці, буцімто «література вичерпала себе разом з „кінцем історії“, а відповідно вичерпано й експериментальний потенціал мистецтва. Тому домінувати починає іронічна гра»⁵¹. На мою думку, це нагадує песимістичне передбачення Хосе Ортеги-і-Гасет, висловлене майже дев'яносто років тому в есеї *Думки про роман* (1930), про те, що «жанр роману, якщо й не вичерпався остаточно, то, безперечно, доживає свого віку»⁵². На щастя, це передбачення не справділося.

Якби міждержавні кордони втрачали своє значення, то не зберігалися б у світі візи (а вони існують між багатьма країнами), не було б російсько-грузинської війни, російсько-імперської анексії Криму, російсько-української війни, Іспанія відпустила б Каталонію, Шотландія не проводила б референдумів за незалежність, Росія не пробувала б бодай натякати на повернення Аляски, не кажучи вже про міждержавні проблеми в Азії та Африці.

Захопившись з'ясуванням типологічних (загальних) ознак постмодернізму в аналізованих творах, Ірина Кропивко випускає з уваги їх художню якість і цінність. Наприклад, у монографії не раз мовиться про різні твори Ольги Токарчук, але з дослідницьких розмислів не видно, що її проза, зокрема фрагментарний роман *Бігуни*, чимось вивищується над іншими розглядуваними творами, не кажучи вже про те, що авторка є письменницею світового рівня і може претендувати на найвищі всесвітні нагороди, як ось Букерівську та Нобелівську премії, які вона й отримала відповідно 2018 і 2019 року.

Чи є достатні підстави розглядати *Тонку калинову гілку* та інші історії з книжки *Між часом і морем* Григорія Гусейнова серед постмодерних творів?⁵³ У моєму уявленні цей письменник не в'яжеться з постмодернізмом.

50 Хоча в трактуванні Фукуями кінець історії означав не кінець подієвої історії, а лише кінець століття ідеологічних протистоянь, глобальних революцій і воєн, але все-таки разом з ними – кінець мистецтва та філософії.

51 Там само, с. 160.

52 Х. Ортега-і-Гасет, *Думки про роман*, перекл. В. Сахно, Київ 1994, с. 276.

53 І. Кропивко, *Українська і польська...*, с. 436, 443–445, 452–453.

Дослідниця вважає *Тонку калинову гілку*, як і постмодерне оповідання Павла Гілле *Перше літо*, «прикладом художнього моделювання місця, що не існує таким, яким його пам'ятає чи уявляє текстовий суб'єкт»⁵⁴. Але чи це достатня підстава для залічення твору до постмодернізму? Адже така ситуація може бути описана у творах різних художніх напрямів. Та й поєднання у книжці Г. Гусейнова «постколоніального дискурсу з антиколоніальним»⁵⁵, його «міфологізація українського Степу як символу України»⁵⁶ ще не означають переходу до постмодерністського письма.

Попри ці часткові зауваження й уточнення ґрунтовна монографія Ірини Кропивко є істотним набутком українсько-польського порівняльного літературознавства, української літературознавчої полоністики, навіть можна сказати – етапним кроком в осмисленні української та польської постмодерної прози.

Уміло застосоване типологічне порівняння дало змогу проникливо збагнути як загальні, так і специфічні риси постмодерної прози й окремих творів, значно глибше, ніж досі, зрозуміти розвиток постмодерної прози в обох літературах, її тенденції, особливості, типологічні подібності й відмінності.

Незважаючи на довгий ряд сучасних монографій і дисертацій, що безпосередньо стосуються українсько-польського порівняльного літературознавства, нові дослідження в цій царині з'являються й далі. Недосліджених тем і проблем у цій ділянці ще чимало. Інтенсивність їх осмислення (бажано – із застосуванням новітнього методологічного інструментарію) і надалі буде залежати від активності окремих ентузіастів та їх підтримки з боку відповідних інституцій.

Література

- Дуркалевич В. В., *Моделювання нарративної ідентичності та індивідуального міфу у творах Івана Франка, Анджея Хціюка і Бруно Шульца*, дис. ... д-ра філол. наук, Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка, Дрогобич 2016.
- «Київські полоністичні студії» за 1999–2016 роки (т. 1–27), «Київські полоністичні студії», Київ 2016, т. 28, відп. ред. Р. Радишевський, с. 424–495.
- Кропивко І., *Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір)*, Київ 2019, 524 с.

54 Там само, с. 436.

55 Там само, с. 443.

56 Там само, с. 445.

- Марценішко В.О., *Трилогія «Богдан Хмельницький» Михайла Старицького і роман «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича: типологічні паралелі*, дис. ... канд. філол. наук, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, Черкаси 2016.
- *Музей, що єднає народи / Muzeum jednoczące narody*, упорядкування, Т.Г. Сеніна, Тернопіль 2015.
- Ортега-і-Гасет Х., *Думки про роман*, перекл. В. Сахно, Київ 1994, с. 273–305.
- Ткачук Т.О., *Станіслав Пишибишевський і українська література кінця XIX – початку XX століття: рецепція і типологія*, дис. ... канд. філол. наук, ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника», Івано-Франківськ 2011.
- Delura S., Waszkiewicz-Lewandowska P., *Bibliografia zawartości Warszawskich Zeszytów Ukrainoznawczych*, t. 1–16 (1989–2003), „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, t. 17–18: *Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ucrainica*, red. S. Kozak, współpr. W. Sobol, B. Nazaruk, R. Kramar, Warszawa 2004, s. 423–523.

References

- У статті розглянуто монографії, дисертації та збірники на різноманітну тематику українсько-польської літературної компаративістики, що з'явилися в незалежній Україні. Автор зосередився на огляді досліджень українсько-польських літературних зв'язків і типологічних аспектів XIX – початку XXI ст.: від доби преромантизму й романтизму, далі позитивізму й відтак до модернізму та постмодернізму.
- Це насамперед праці про «українську школу» в польському романтизмі (Р. Радишевського, С. Нахліка, М. Брацкої, І. Руденко), творчі зв'язки Ю. Словацького з Україною і діалог П. Куліша з Польщею (Є. Нахліка), діалог Ю. І. Крашевського з Україною (Р. Радишевського), про шевченкознавчі (О. Астаф'єв, С. Нахлік, Р. Радишевський, Р. Харчук) і франкознавчі (В. Дуркалевич, В. Корнійчук, Є. Нахлік, Р. Радишевський) аспекти українсько-польської літературної компаративістики, українсько-польську літературну двомовність XIX ст. (Є. Нахлік, Оксана Нахлік, Р. Радишевський).
- Досліджувалися також моделі польського позитивізму в українській літературі XIX ст. (Б. Гончаренко), типологічні паралелі між трилогією *Богдан Хмельницький* М. Старицького і романом *Вогнем і мечем* Г. Сенкевича (В. Марценішко), українська рецепція і типологія малої прози Е. Ожешко (І. Спатар), творчості С. Виспянського (М. Медицька), С. Пишибишевського (Т. Ткачук), зв'язки В. Стефаника з польським модернізмом (С. Ямборко), українсько-польські аспекти «львівського» і «харківського» текстів Л. Стаффа (Е. Циховська), моделі катастрофізму в українській та польській прозі міжвоєнного двадцятиліття (О. Харлан), візія України в творчості Є. Стемповського і Ю. Лободовського (О. Вознюк), біографічні передумови та еволюція образу помежів'я у прозі Я. Івашкевича міжвоєнного періоду та художні етнокультурні моделі літератури польсько-українського пограниччя XX ст. на прикладах Я. Івашкевича, Л. Бучковського, Р. Верника, В. Одоєвського, А. Хцюка, М. Шофер (О. Сухомлинов).
- Олеся Нахлік осмислила сприйняття й освоєння в Україні художньої та есеїстичної прози А. Бобковського, Т. Боровського, Г. Герлінга-Грудзінського, В. Гомбровича, Т. Конвіцького, Ч. Мілоша, А. Стасюка, а І. Кропивко – українську та польську постмодерну прозу кінця XX – початку XXI ст. в аспектах карнавалу, фрагментації та фронтиру і з наскрізним застосуванням порівняльно-типологічного методу.

- Завдяки цим студіям українсько-польське порівняльне літературознавство вийшло на чільне місце серед вітчизняних компаративістичних студій.
- Ключові слова: порівняльне літературознавство, романтизм, «українська школа», позитивізм, модернізм, постмодернізм, мітологізм, еміграційна література, літературна двомовність, рецепція.

Yevhen Nakhlik

The Ivan Franko Institute

of the Nation Academy of Sciences of Ukraine (Lviv)

THE ACHIEVEMENTS OF UKRAINIAN-POLISH LITERARY COMPARATIVISTS IN UKRAINE

Summary

The article considers monographs, dissertations and collections on various topics related to Ukrainian-Polish literary comparative studies that appeared in independent Ukraine. The author considers Ukrainian-Polish literary relations and typological aspects of the 19th – the beginning of the 21st centuries: from the era of pre-romanticism and romanticism, then to positivism and hence to modernism and postmodernism. These are primarily works focused on the “Ukrainian school” in Polish Romanticism (R. Radyshevskiy, Ye. Nakhlik, M. Bratska, I. Rudenko), dedicated to Juliusz Słowacki’s creative connections with Ukraine, and P. Kulish’s dialogue with Poland (Ye. Nakhlik), Józef Ignacy Kraszewski’s dialogue with Ukraine (R. Radyshevskiy). The 2000s in Ukrainian-Polish comparative literary criticism were marked by a revival of attention to various aspects in the field of Taras Shevchenko study. Worth mentioning a fundamental edition in three books *Reception of Taras Shevchenko’s Creativity in Poland* (2015) by R. Radyszewskiy, a selection of *Shevchenkiana by Teoktyst Pachovskyi* with R. Radyshevskiy’s introduction *Polish reception of Taras Shevchenko creative heritage in the works by Teoktyst Pachovskyi*, published in the book “Kyiv Polonistic Studies” (2014, Vol. 24); moreover, articles by O. Astafiev, Ye. Nakhlik, R. Kharchuk in periodicals, scientific collections and six-volume *Taras Shevchenko’s Encyclopedia* (2012, 2013, 2015). The author of the paper offers his own experience of typological and contact-genetic analysis of Taras Shevchenko’s works (the monograph *Fate – Los – Destiny: Taras Shevchenko and Polish and Russian Romantics*, 2003). Some aspects of Ivan Franko’s studies in Ukrainian-Polish comparative literature are covered in a separate volume of “Kyiv Polonistic Studies” – “Ivan Franko and Polish Culture” (2017, Vol. 29), in V. Durkalevykh’s monograph *In Searching for Narrative Identity: The Individual Myth in the Works of Ivan Franko, Andrzej Chciuk and Bruno Schulz* (2015), partly in the books of V. Kornii-chuk “*Like the Organs in the Grand Temple ...*”. *Contexts and Intertexts of Ivan Franko (Comparative Studies)* (2007) and Ye. Nakhlik *Bends of Ivan Franko’s Spirit. Worldview. Ideology. Literature* (2019). In the 2010s, the investigation of Ukrainian-Polish literary bilingualism of the 19th century was revived thanks to the book by Ye. Nakhlik *Creativity of Juliusz Słowacki and Ukraine. Problems of Ukrainian-Polish Literary Comparative Studies* (2010), articles-personalities by Yevhen and Oksana Nakhlik in the first volume of *Ivan Franko Encyclopedia* (2016), due to separate editions of works by Lew Węgliński (2011) and Tymko Padurra (2012) compiled with the accompanying articles by R. Radyshevskiy and his colleagues. Models of Polish positivism in nineteenth-century Ukrainian literature were also studied (B. Honcharenko). Typological parallels between the *Bohdan Khmelnytskyi* trilogy by M. Starytskyi and the novel *With Fire and Sword* by Henryk Sien-

kiewicz were traced (V. Martsenishko). Attention was paid on the Ukrainian reception and typology of small prose by Eliza Orzeszkowa (I. Spatar), the literary works of S. Wyspiański (M. Medytska), S. Przybyszewski (T. Tkachuk). The objects of the studies were also V. Stefanyk's connections with Polish modernism (S. Yamborko), Ukrainian-Polish aspects of the "Lviv" and "Kharkiv" texts by L. Staff (E. Tsykhovska), models of catastrophism in Ukrainian and Polish prose of the interwar XX century (O. Harlan), vision of Ukraine in works by Jerzy Stempowski and Józef Łobodowski (O. Vozniuk). On the examples of J. Iwaszkiewicz, L. Buczkowski, R. Wernik, W. Odojewski, A. Chciuk, M. Szofer the biographical preconditions and evolution of the image of the borderland in the prose of J. Iwaszkiewicz of the interwar period and artistic ethnocultural models of literature of the Polish-Ukrainian borderlands of the twentieth century are investigated (author of both researches O. Sukhomlynov). Olesia Nakhlik found out the perception and adaptation in Ukraine of artistic and essay prose of Polish writers A. Bobkowski, T. Borowski, G. Herling-Grudziński, W. Gombrowicz, T. Konwicki, Cz. Miłosz, A. Stasiuk. And I. Kropyvko comprehended Ukrainian and Polish postmodern prose of at the turn of the 20th century in the aspects of carnival, fragmentation and frontier (as manifestations of transgression) and using the comparative-typological method. Due to these studies, Ukrainian-Polish comparative literary criticism took a prominent place among national comparative studies.

Key words: comparative literary criticism, romanticism, Ukrainian school, positivism, modernism, postmodernism, mythology, emigration literature, literary bilingualism, reception.

YEVHEN NAKHLIK – Ukrainian literary historian and literary critic, comparatist. Doctor of philological sciences (postdoctoral degree), professor, correspondent member of the National Academy of Sciences of Ukraine, full member of the Scientific Society of Shevchenko, distinguished for science and technology of Ukraine, director of the Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv). Author of over 660 scientific papers, including 15 monographs, among which publications on Polish literature, Polish-Ukrainian literary contacts and typology occupy an important place. In addition, he is a permanent author and member of the editorial committee of the "Kiev Polish Studies". He participated in numerous Polish-Ukrainian scientific conferences in Poland and Ukraine. He is a laureate of many Ukrainian academic awards.